

EGY EDELÉNYBŐL ELSZÁRMAZOTT

Edelényről, önmagáról és családjáról

Tisztelt könyvtáros úr/asszony!

Ismeretlenül köszöntök be Önökhöz. Ehhez bátorítást az adott, hogy a múlt év augusztusában néhány órát Edelényben töltve, épületek előtt mentem el és a fölszegezett táblák azt sugallták, hogy érdeklődéssel viseltetnek a városka és annak fiai és leányai sorsa iránt. Ezért gondolom, hogy talán az általam itt szolgáltatott adatok nem lesznek érdektelenek számukra.

Bartalos Mihály a nevem. Ötéves koromtól, azaz 1940-től 1956-ig Edelény volt az állandó lakóhelyem. 1953 után azonban már csak látogatóként jöttem, az év nagy részét Budapesten töltöttem, ahol az Orvostudományi Egyetem orvoskari hallgatója voltam.

Apám, dr. Bartalos Mihály járási tiszti orvos volt Edelényben, 1940-től 1945 novemberében bekövetkezett haláláig. Az Önök szomszédságában nőttem fel, 1942-től a Deák u. 7. sz. alatt laktunk (jelenleg Terbócs Bertalan úr és családja otthona) és jellemet alakító éveim alatt az Önök mellett lévő református iskolát és templomot látogattam. A kommunista terror gyötrő évei után jött az 1956-ai forradalom. Egy becsületes ember nem tehetett mást, mint azt, hogy részt vegyen egy ilyen történelmi megmozdulásban. Én is tüntettem, szerveztem, sebeket kötöttem, fegyvert szállítottam, majd a forradalom leverése után, mint az edelényi járási Forradalmi Bizottság tagja, egy ideig Borsod megyében bányász sztrájkok szervezésében vettem részt. Ki kell hangsúlyoznom, hogy én szervezői minőségben vettem részt a forradalomban, én egyetlen lövést sem adtam le, míg az én irányomba bőven repültek a golyók. November közepén a diákszállóban kerestek. Az ész azt diktálta, hogy menekülni kell. 1956. november végén léptem át az osztrák határt. Rövid ausztriai és valamivel hosszabb franciaországi tartózkodás után Nyugat-Németországba kerültem, ahol a Heidelberg városában lévő orvosi egyetemre kaptam ösztöndíjas felvételt. 1960-ban Heidelbergben megszereztem az orvosi diplomát dicsérettel. Időközben az akkori magyarországi szervek szegény idős anyámat zaklatták, elvették a ház egy részét, ahová a kommunista párt titkárát családostól beköltöztették, rendszeresen beidéztek a rendőrségre, és hollétem után faggattak, míg engem, távollétemben, egy budapesti vérbíróság kötél általi halálra ítélt. 1960 augusztusában kivándoroltam az Amerikai Egyesült Államokba, ahol a világhírű Johns Hopkins egyetemem, mint kutatóorvos működtem. Öt év múlva, harminc éves koromban, meghívást kaptam a Washington-I Howard egyetemre, hogy szervezzek és vezessek egy orvos genetikai intézetet. 31 éves koromban, talán, mint a világ legfiatalabb intézetvezető orvosprofesszora működtem az Egyesült Álla-

mok fővárosában. Ezek az évek igen erős munkával voltak megtöltve. A következő évben jelent meg első könyvem, amelyet az egész világon használtak (amelyet még a magyarországi Orvosi Hetilap is méltatott!) és amelyet Argentínában a Buenos Airesi egyetem könyvkiadó vállalata spanyol nyelven is megjelentetett. Ezalatt kötelességemnek éreztem, hogy tudományos tevékenységem révén szerzett tekintélyemet rabságban sínylődő népem javára használjam fel. Aktív voltam politikai vonalon, ahol fő törekvés volt, hogy ellensúlyozzuk a hazug szovjet propagandát és felvilágosítsuk az amerikai népet és annak politikusait a kommunizmus valódi voltáról, és politikájukat olyan irányba befolyásoljuk, hogy az a magyar nép javára váljék.

Az itt mellékelt adatok szakmai és társadalmi-politikai tevékenységem mérföldkövei. Habár hézagosak, úgy éreztem, hogy az utókor számára megőrzésre érdemesek. Amint látják, mind az Egyesült Államok, mind a szabad Magyarország állami kitüntetésben részesített, míg egy betegséget, amelyet 32 éves koromban karakterizáltam, az Egészségügyi Világszervezet által egy új betegségnek lett kinyilvánítva, amelyet az én nevemmel illettek („Bartalos típusú ektodermális diszplazia”). Ez az Interneten is megtalálható (<http://orphanet.infobiogen.fr/>, kattintsa „search the Orphanet database”, kattintsa „search by disease”, gépelje „Bartalos”, kattintsa „search”, kattintsa „Ectodermal dysplasia Bartalos type”, kattintsa vagy a „signs of the disease” vagy „references”).

Gondolom, hogy Edelényben többen vannak, akik emlékeznek ránk. Berentes Lenke azok közé tartozik, akit megboldogult anyám nagy szeretettel és hálával emlegetett, mint egy melegszívű és segítőkész személyt. Sajnos, az ő férjzett nevét nem tudom. A szüleim az edelényi református temetőben vannak eltemetve. Egy gyerekkori jó barátom és edelényi elemi iskolai osztálytársam, Boda Attila szintén New York államban él. Érdeklődésükre tarthat számot, hogy ő, aki a Budapesti Iparművészeti Főiskola hallgatója volt, a forradalomban való részvétele után szintén elmenekült, tanulmányait a híres párizsi Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts-ban fejezte be, és később ő is a magyar állam kitüntetettje lett, az 1956-os forradalom alatti tevékenységéért.

Évvel befejezem hosszúra sikerült leveletem. Ha lennének további kérdéseik, szívesen megválaszolom őket. Rám vonatkozó további adatok találhatóak még a következő web oldalon: www.bartalosmk.com.

New York, 1991. február 14.

Tisztelettel

dr. Bartalos Mihály

Tisztelt Hadobás úr!

Köszönettel vettem február 26-án kelt levelét és a Borsodi Tájház Közleményeinek példányát. Örömmel látom értékmentő munkájukat a hagyományok megőrzésében és a történelmi események ismertetésében. A közlemény olvasása sok régi emléket hozott vissza. Így jó volt Ást Ferenc plébánosról, gyerekkori barátom, Steinprinz Egon édesanyjáról, valamint Benczur (Gomori) Ella néniről olvasni. Nem tudom, hogy tudomásuk van-e róla, hogy Benczur József és Gomori Ella idősebb fia, Miklós hosszabb időt töltött Edelényben a második világháború alatt nagybátyjánál, Benczur Miklós ügyvédnél, amíg a főváros bombázása folyt. Édesapja, Józsi bácsi államtitkár volt, amiért Rákosiék alatt sok üldözésben volt részük. Életét, mint hegesztő fejezte be. Idősebb fiuk, Micu sok nehézség után komoly tekintélyt vívott ki hazájának és magának, mint orvoskutató és mint ilyen, az Egyesült Államokba is meg lett híva, ahol alkalmas volt vele régi barátságunkat felújítani. Édesanyja egyike volt a három híres Gomori lánynak, akiket műveltségük, tehetségük és nem utolsósorban szépségük tett igen ismertté. Jól ismertem a második testvért, Gomori Editet is, aki New Yorkban lakott és dr. Gál Imrének volt a felesége (mindkettőnek második házassága).

Orvosuk voltam és sok alkalommal volt szerencsém „Edike” főztjét, mint vendégük élvezni. Jellemző a Gomori-lányok akaraterejére és tehetségére, hogy Edike körülbelül hetven éves korában még szerzett egy diplomát a világhíres Columbia Egyetemen.

Egylőre itt abba is hagyom visszaemlékezéseimet. Ha érdeklí Önök, szívesen állok rendelkezésükre Edelény múltjából adatokkal szolgálni.

New York, 2001. március 17.

Tisztelettel

dr. Bartalos Mihály

Kedves Laki-Lukács úr!

Nagyon köszönöm a Bódva-völgyet bemutató gyönyörű könyvet. Nagy örömet szerzett vele számomra. Körülbelül egy éve volt, hogy Boda Attila e könyv egy példányával tért vissza Magyarországról és miután a könyvben gyönyörködtünk, megígérte, mivel nekem nincsenek rokonaim a vidéken, hogy egy Miskolcon lakó rokona lévén fog nekem egy példányt vásároltatni, amire azonban még nem került sor.

Igen kedves és kellemes meglepetés volt tehát ennek a nagyon kívánt könyvnek a karácsonyra való megérkezése. Én nem tudtam, hogy a könyv edelényi népkutatóknak köszönheti a megjelenését. Büszkék lehetnek az alkotásukra, hiszen a könyvük páratlan szeretett vidékünk bemutatásában. Érdekes módon, tegnap reggel gondolatom többször is visszatért Edelényre, mint ez minden évben megesik december 13-án. 1944-ben, azokban a napokban a napok és éjszakák nagy részét a pincénkben töltöttük, ugyanis akkor közeledett a front. Az ágyú dörgése fokozatosan erősödött, a menekülők kocsai és gyalogos karavánjai voltak nyugat felé, majd aknák kezdtek becsapdosni a faluba. A németek 13-ára már Edelényt kiürítették, az akácosnál alakítottak ki egy kisebb ellenállási pontot. Így váratlanul egy német látogatót kaptunk. 13-án reggel egy motorkerékpár állt meg a házunk előtt, a már korábban ismert német parancsnok, Scheibel kapitánnyal és egy katonájával. Bizonyára hallotta a regénybe illő szerelmi történetet, az edelényi Kletz Moti és Scheibel német százados és mérnök között. Kletz Mancsi néni és szép leánya, Moti az utca másik oldalán, Weinbergerék mellett laktak. Nagy szerelem lobbant fel Moti és Scheibel kapitány között olyannyira, hogy házassági terveket szőttek. E célból Scheibel intézkedett Moti és édesanyja Bajorországba való szállításáról. Mivel edelényi tartózkodása alatt szüleim és Scheibel kapitány között jó kapcsolat fejlődött ki, amiben segített, hogy szüleim jól beszéltek németül és így akadálytalan volt a gondolatcsere. Most, a végzetes napon élete veszélyeztetése árán jött, hogy meggyőződjön arról, hogy menyasszonya, parancsához híven, biztonságban elkerült Edelényből. Szóval e mozzanatok, és amik ezt követték, elevenedtek fel emlékezetemben azóta is, minden december 13-án. Scheibel és kísérelője röviden megreggelizett nálunk, elmondta, hogy a szadeloji völgyben egy nagyobb ellenállást fognak mutatni és még egyszer megkérdezte, mint azelőtt több ízben tette, hogy nem akarunk-e elmenekülni, de ezúttal már csak a személyünket volna alkalma kimenteni, és az is kockázatos lenne. Persze, akkor már a kérdés inkább udvariasságból hangzott el, semmint komoly ajánlatképpen. Apámék ezúttal is udvariasan elhárították ajánlatát, és ő legényével, géppisztollyal és derekuk körül több nyeles kézigránatokkal felszerelve, miután szüleim és ők egymásnak minden jót kívántak, elrobogtak. Röviddel később egy aknasorozat érte házunk tájékát, de mi akkor már szerencsére újra a pincében guborogtunk, többi szomszédunkhoz hasonlóan.

Később láttuk, hogy az aknasorozat a kerítésünket két helyen megromlalt. Majd az első orosz katonák géppisztolyos megjelentek a pincében: „Germanszkij”-t kiabálva. Majd a velünk lévő zöldkeresztes nővért átvitették Gyárfásékhöz, és ott megerősakolták, majd a lázás munka, amit én akkor nem értettem, miközben apám, anyám, anyámnak egy Matild nevű,

velünk élő rudabányai rokona és nagyanyám a szerencsétlen nőt tisztogatták és vigasztalták. Az asszonyok szepegése és apám mogorva arckifejezése sugallta, hogy valami borzalmas dolog történt, de nem mondták, hogy mi. Most is emlékszem a félelemre, ami akkor elfogott. Amint az aknák becsapódása véget ért, kimentünk a pince ajtaja elé és onnan néztük az orosz gyalogosok bevonulását, házkutatásait és lopásait, miközben gépszerűen mondogatták: germanszkij, germanszkij. A házunk bejáratára egy nagy vöröskereszt volt kitéve, ami egy öreg lepedőre volt házilag rárajzolva, de ez nem akadályozta meg az egyik katonát, hogy apámtól „elkérje” a zsebóráját. Akkor a nők próbálták magukat öregebbnek tenni, mint valójában voltak, és emlékszem, Gyárfás Ági fiúnak volt beöltözve és a Laci névre hallgatott. Szóval ez volt 1944. december 13-a Edelényben, egy gyerek szemével nézve.

Kóstoló, ami híven érzékeltette, hogy mi következik utána. E nap lidércnyomása lehetett, ami arra készítet, hogy ezeket leírjam, és talán untassam magát. Nem tehetek róla, de úgy látszik, hogy december 13-a örökélni fog emlékezetemben, úgy, mint az 1956. október végi napok. Látam tegnap, hogy asszisztensem nem jó szemmel nézett rám, mivel szerinte, nem volt semmi okom mogorvának lenni. Persze, honnan tudná a szegény Amerikában született leány, hogy nekem mit jelent a december 13-a és nem is értene meg akkor sem, ha megpróbálnám neki elmagyarázni. Ilyen eseményeket ők még csak elképzelni sem tudnak, sokkal kevésbé megérteni. Ez nekik túl valószínűtlen, olyan, mint egy Grimm mese, egy kicsapongó elme szülöttje, ami nem is létezik. Ilyen élmények háborogtak agyamban, miközben asszisztensem által az asztalomra helyezett postacsomóban rábukkantam az Ön könyvére. Szeretett vidékem, ahol felnőttem, amely részemre Magyarországot képezte, ahol jellemem formálódása történt, egyszerre közelebb került hozzám. Nagy gondoskodással őrzöm a Szabó Béla által előállított Bódva-völgyi képeskönyvet is, amelyet még megboldogult Gertrúd anyám juttatott ki számomra és hasonlóképpen vagyok az Edelény múltjából c. könyvvel. Még gyermekkoromban volt egy példányom a nagy pocakú katolikus kántortanító, „vitéz nemes Kis Benedek János” által írott zöld borítójú Edelényről szóló könyvecskéből, amit a nagyszakállú, békés, mindig könyvet olvasó Blaszc Lipót nyomtatott ki a nyomdájában, és amelyet látom, Önök is idéznek könyvük irodalomjegyzékében.

Talán váltsunk most témát. Úgy vélem, hogy kutatásukhoz hozzá tudok járulni emlékeimmel és talán fényképekkel és írásokkal is. Valószínűleg tudomásuk van róla, hogy Székely Frici, avagy Rudi bácsi (a keresztnevben már nem vagyok biztos), aki pár házzal lejjebb lakott az Önök irodájától, a református iskola mellett, Magyarország elsőnek felavatott vitéze volt. Az első világháborúban, 42 éves korában önkéntesen vett részt és az orosz fronton való vitézségéért elsőként lett kitüntetve a vitézi renddel.

A háborúba való részvételét naplója alapján egy könyvben megírta és saját színes rajzaival illusztrálta. Jelentős művészi tehetséggel is rendelkezett, amelynek kéziratát igen bizalmasan kölcsön adta nekem elolvasásra. A családja nagyon aggódott az öregúr múltja és a könyv esetleg hatósági kezébe való jutása miatt. Az igaz, hogy ő a cár katonái ellen harcolt, de hát azok is oroszok voltak és így a megtorlástól tartani lehetett. Nem tudom, mi lett ezzel a ritka történelmi munkával. Szeretném tudni, hogy megőrzésre került az utókor számára, de a korai ötvenes évek politikai viszonyait tudva, ennek ellenkezője sem lepne meg. Két fényképem, amit Frici bácsi-ról készítettem az íróasztalánál ülve, megmaradt. Van egy mókás fényképem a fentebb említett Kletz Motiról és Mocsary Paliról egymás ruhájába beöltözve. (Mellékesen, Scheibelt Rózsahegynél a Bendel partizánok megölték, Kletz Moti és édesanyja a bajorországi Fussen városból Ausztráliába vándoroltak ki.) Borsovai Lengyel Gyula, volt edelényi ügyvéd, szendrőládi református pap fia, az edelényi Forradalmi Bizottság tagja 1956-ban, több történelmi tanulmányait elküldte számomra, amelyeket napszámosként írt, miután a börtönből kiszabadult. Ő családjunk igen jó barátja volt. Dr. Hatvani Viktor, aki 1956-ban az edelényi Forradalmi Bizottság elnöke volt, szintén közel állt hozzánk. A felesége, a rudabányai Litvai Nelli, Gertrúd anyám unokatestvére volt, Baranya megyéből a második világháború folyamán kerültek Edelénybe, illetve Borsodra. Sok esztendő-t töltött bujdosással, és politikai fogolyként, Kisgazdapárti szervezőtevékenysége miatt börtönben volt. A forradalom előtt röviddel szabadult, majd a Forradalmi Bizottságban való részvételéért újra politikai fogságot szenvedett, majd újabb szabadulása után nem sokkal meghalt. Tőle is van néhány levelem, a második szabadulása utáni időkből, amikor, mint orvosi szakfordító (angolról és németről magyarra) kereste a kenyerét. Borsovai Lengyel Gyulával jó barátok és sorstársak voltak. Talán később elektronikus postán le tudjuk levelezni, minek tudják Önök hasznát venni.

Kér ismertetést apámról és fényképet rólunk. Itt mellékelek egy könyvet apám szülőfalujáról, amely az elmúlt nyáron jelent meg, és amelynek megjelentetésével apámnak kívántam emléket állítani.* A könyv hivatalosan július 8-án lett ünnepélyes keretek között útjára bocsátva, amikor engem a falu tiszteletbeli polgárává avattak. Mindjárt a könyv elején, a harmadik oldalon található apám életrajza és két fényképe. A könyv vége felé, a 220. oldalon kezdődnek a fiaimról és magamról szóló életrajzi leírások és fényképek. Ha más formájú, azaz nem nyomtatásban megjelent fényképekre gondol, olyat is küldhetek. Gergely fiam a szeptember 11-i terrortámadásnak csaknem áldozata lett. Neki, mint pénzügyi szakírónak, a World Financial Centerben volt irodája, ami a World Trade Center mellett volt és légi átjáró híd kötötte össze a World Trade Center északi épületével. Azon az emlékezetes keddi reggelen, szokásához híven a földalatti vonattal ment a munkahelyére a World Trade Center alatti megállóhoz. A

vonat, amin utazott, az első becsapódás után, de a második előtt futott be velük azon épület alá, amely a támadás áldozata volt. Kiszállása után, amint a magasabb szintre felment, egy káosz közepében találta magát. Csatlakozott az épületből kimenekülők sorához, majd kint fojtó füsttömegben és hulló pernyéken kellett magát átvergődnie, hogy biztonságba jusson. De ahogy mondják, ha a vége jó, minden jó. Gergely rendben volt, csak a munkahelye vált használhatatlanná. Pillanatnyilag otthon írja cikkeit és küldi az Interneten a kiadóhoz. De most már véget vetek az írásnak, hiszen így is már átnyúlt a következő napra.

Még egyszer köszönöm kedves küldeményét. Minden jót kívánok a közeledő karácsonyi ünnepekre és az új esztendőre Önnek és családjának.
Szívélyesen üdvözli

New York, 2001. december 15.

dr. Bartalos Mihály

* *Nemesek faluja : Szap: Helytörténet : Valamint a Bartos család és a református egyház története / Végh Ferenc. – Szap. : Ref. Egyházközség, 2001. – 246 p. : ill.*

Késői búcsú egy borsodi-tornai természetbaráttól

H[ídvégardói] SZABÓ BÉLA

* Kassa, 1919. április 23.

† Szikszó, 1999. február 9.

Borsod megyében már az ötvenes évek elejétől erőteljes fejlődésnek indult a természetvédelem és az ezzel kapcsolatos tudományos munka. A természetvédelmi tevékenység lelkes és hozzáértő vezetője H. Szabó Béla, Észak-Magyarország körzeti természetvédelmi felügyelője.

Jávorka Sándor egykori tanítványa és barátja évtizedeken át tudatosan törekedett Észak-Magyarország és Miskolc természeti értékeinek számbavételére. Társadalmi munkások (tanárok, diákok, lelkesek stb.) százait vont be a Hazafias Népfront, a TIT segítségével ebbe a munkába. Ő maga is kitaróan járta a vidéket. Kirándulásainak, kutatóútjainak tapasztalatait sűrűn teleírt regiszteres füzetek őrzik. Jött, ment, látott, gyűjtött és keményen síkraszállt Miskolc és a megye természeti, majd műemlékvédelmi értékeiért.

Számos megyei hírlapban (Kohó, Diósgyőri Munkás, Észak-Magyarország, majd a Déli Hírlap), szaklapokban (Széphalom, Borsodi Szemle, Napjaink, Élővilág, Természettudományi Közlöny, Kertészet és Szőlészet, Borsodi Földrajzi Évkönyv) írta meg figyelemfelkeltő leírásait,